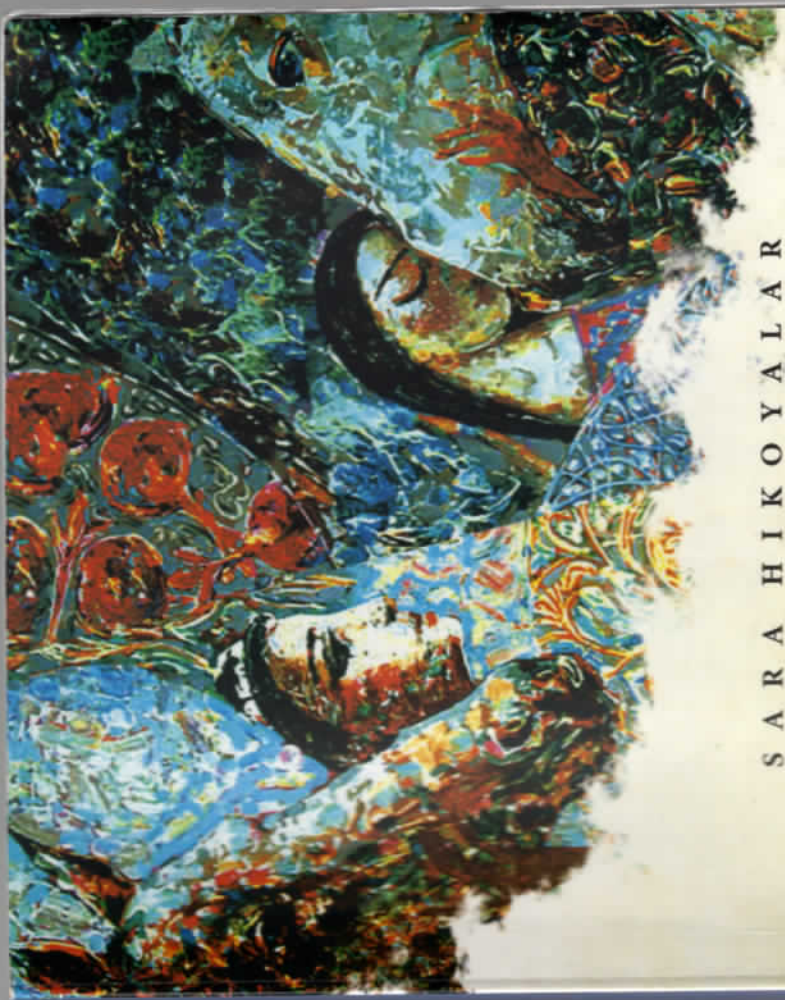

S A R A H I K O Y A L A R

ABDULLA QAHHJOR

MING BIR JON

• H I K O Y A L A R •

SARAHIKOYALAR

Abdulla Qahhor

MING BIR JON

Hikoyalar

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

ZIYO NASHR

Toshkent
2019

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Abdulla Qahhor

UO'K: 821.512.133-32

KBK 84 (50*6)

Q 35

Qahhor, Abdulla.

Q 35 Ming bir jon. [Matn]: hikoyalar / A. Qahhor. – T.: „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2019. – 128 b.

ISBN 978-9943-5706-5-8

Abdulla Qahhor hikoyalari teran mazmun-mohiyati, voqealar tasvirining rang-barangligi hamda ifoda tilining ravonligi bilan ajralib turadi. Qaysi hikoyasini o'qimang, asar syujetidagi achchiq haqiqat hayv pardasiga shunday mohirona o'rab berilganki, ham kulasiz, ham kuyasiz. Adib asarlarining ta'sirchanligi va umrboqiyligi ham shunda.

E'tiboringizga havola etilayotgan hikoyalar to'plami umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari, akademik litsey va o'rta maxsus kasb-hunar kollejlari talabalari hamda keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

UO'K: 821.512.133-32

KBK 84 (50*6)

ISBN 978-9943-5706-5-8

© Abdulla Qahhor.

© „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2019.

HUMLUDANLAR

*Respublikamizga chet eldan keladigan
ba'zi turistlarga tushunib bo'lmaydi.*

Meliboy aka, nafaqaxo'r

Hayvon turistlar idorasida ishlaydi, o'tgan shanba kuni uyga kelib: „Bu yil turist ko'p, odam yetishmayapti, shahrimizda ikki kun to'xtovdigan bir mehmon bor, qarashib yuboring“, – deb qoldi.

Nafaqaga chiqqanimga endi sakkiz oy bo'lgan, hali nafaqaga o'tmaganim yo'q, zerikkanimdan kampirimning ishlariga aralashaverib uni ham, o'zimni ham xunob qilib yurgan edim, jiyanimning iltimosiga darrov ko'ndim.

Men o'n bir yil shu idorada kichik bir lavozimda turib, nafaqaga shu yerdan chiqqanman. Shu o'n bir yil davomida qutubimga kirgan kalimalar o'rnatib, undan bir so'z, bundan bir so'z cho'qib, tilga havas paydo qilganimga esa idora xizmatchilarining yordami bilan kitob tatalab, ingliz tilini uncha-muncha o'qidi.

Ingliz tiliga moyil bo'lganim, albatta, tasodifiy emas, bo'lganida Amerikaning ta'rifini ko'p eshitganman: ana osmon-tosh imoratlar-u, ana osma ko'chalar-u...

Bushunba kuni yangi banoras avra to'n va yashil baxmal do'ppioni kiyib idoraga bordim. Jiyanimning kabinetida o'zgin, tepakal, ko'zlari och odamning ko'ziday yaltirab turgan qirg besh yashildagi bir kimsa o'tirgan ekan. Men, taxminan, „mehmon shu bo'lsa kerak“, deb inglizcha salom berdim. Mehmon qayrilib qayradi, birdan, xuddi ko'z ko'rmagan va quloq eshitmagan bir jantorni ko'rgandek, hayron bo'lib sekin o'rman turdi, salo-

minga alik olishni ham esidan chiqarib, menga boshdan oyoq razm soldi; men o'zbekmi ekanimni, inglizchani qayerda o'rgan-ganimni so'radi; savollariga javob berganimdan keyin to'nimni, do'ppimni ushlab, soch-soqolimni tortqilab ko'rdi. Jiyanim men-ning ko'z oshib, so'zavering" degandek ishora qildi.

Jiyanim meni tanishtirgandan keyin mehmonni mehmonxonaga olib bordim. Unga ikki xonalik juda yaxshi nomeronxona olib bordim. Mehmon nomerni ko'zdan kechirdi, mer olib qo'yilgan ekan. Mehmon nomerni birma-bir ushlab, yargirab ko'zni qamashtirayotgan jihozlarni birma-bir ushlab, silkitib, tirmoqlab, hidlab ko'rdi. Men bunga chandon o'zbekni qilmadim, chunki boya idorada inglizcha gapirgan o'zbekning o'zbekligiga ishonmay, uning libosini ushlab, soch-soqolini tortqilab ko'rgan kimsa, hozir o'zbek mehmonxonasidagi yaxshi jihozni qalbaki gumon qilsa ne ajab! Chet elda hozir ham O'zbekistonni mutlaqo bilmaydigan, o'zbeklarni hanuz ketiga po'stak bog'lab, imo-ishora bilan gaplashadigan qabila deb o'vlavdigan odamlar bor-ku!

Mehmon o'rmasdi. Tushlikdan keyin ko'chaga chiqdik. Mehmon mehmonxonaning peshtoqiga soya solib turgan qanotli me'yorni ko'rsatib:

chinorm ko tsau:
— Juda yaxshi daraxt ekan, inqilobdan keyin ekilgan bo'lsa
kerak? — dedi.

Chinoraing biron yuz ellik yil umr ko'rganligi ko'rinish tur-
gani holda mehmonning bu gapi menga malol keldi. Bu odam
idorada nima uchun soch-soqolimni tortqilab ko'rgan bo'lsa,
hozir ayni shu maqsadda, ya'ni qanchalik rost gapirishimni
bilmoq uchun dilimni titkilab ko'rmoqda edi. Jinim qo'zg'adi-
men ham uni cho'ng'a ilib o'vnagim keldi.

— Ha, inqilobdan keyin ekilgan, — dedim va biroz turib, yu, men ham uni cho'pga imo'cynaganim xotira...

Sizlarda ilki marta injilob bo'lganmi? — dedi shoshib.

— Sizlarga ikki marta inqilob bo'lgan. Birinchisi qachon bo'lgan? Oanaqa inqilob?

— Bundan yuz yilcha burun, — dedim. — Men ruslarning kelinini birinchi inqilob deb bilaman.

[illegible]

... shaharimizning boshqa diqqatga sazovor joylarini erlaga
... Reksullohi Ansoniyning maqbarasini
... bo'lishi kerak, — dedi.

... Bolaligimda Reksbuva degan nom
... mana shu o'ng qa-
... joy - go'riston
... Reksbuva degan mozor - daxma
... bordi-yu, Reksullohi An-
... zot bo'lsa, buni uzoq yurtdan kel-
... biz bilmasdan maqbarani buzib tash-
... Biron nayrang ishlatib,
... lekin o'ylab-
... degan qarorga keldim-da,
... avtib:

Q. Kishi shabrimiz tarixida qanday o'rin tutgan ekanlar? —

Me'muron avvolingma javob bera olmadi. Shundan keyin

Anso'riy kim, uning nima fazilati yo kasrati
qad qullah! Anso'riy kim, uning nima fazilati yo kasrati
tashvishli bilmagani holda bu odam nega uning nomini ko'ta-
rib yubdi, nega uning maqbarasi zarur bo'lib qolibdi — shunga

qiziqdim. Mehmon bu haqda bergan savollarimga javob bermasdan iljayib turib-turib, to'satdan:

– Dumli odamlarni ko'rganmisiz? – dedi.

Mehmon gapning sarxonasini yangilamoqchi degan o'yda kulib qo'ya qoldim.

Biroq qahvaxonadan chiqib, teatr binosining atrofini aylanib yurganimizda mehmon butkul jiddiy bir tarzda yana dumli odamlar haqida so'z ochdi. Uzun so'zidan xulosa chiqarib, yer yuzidagi xalqlar taraqqiyot zinasining turli bosqichida, biron bosqichda turgan xalq orasida o'tgan bosqich kishilari ko'rinib qolsa, bunga tabiiy bir hol deb qarash kerak, degan fikrni aytdim. Mehmon bu gapning tub ma'nosiga tushunib yetmadi.

Ko'chaga chiqdik. Mehmon yana Ansoriydan gap ochdi. Shunda ko'nglinga bir gap keldi: bu odam o'sha Ansoriyni dumli odamlar toifasidan deb o'ylamasmikan?

Xuddi aytganim chiqdi. Mehmonning otasi ilgari o'rtacharoq bir shirkatning boshlig'i bo'lib, shirkat singandan keyin uning oxirini antropologiyaga bag'ishlagan, undan ko'p qo'lyozmalar, jumladan, mana shu qo'yin daftari qolgan, shu daftari va boshqa hujjatlarda aytilishiga qaraganda, Reksullohi Ansoriy dumli odamlar toifasidan ekan. Yana bir mo'tabar kimsa Reksullohi Ansoriy maqbarasi atrofida hozir ham dumli odamlar yashamog'i ehtimoldan xoli emas, degan ekan.

Jonim halqumimga keldi. Lekin o'zimni bosdim. Shu atrofda hamma ko'cha va tor ko'chalarni kezib chiqdik. Men qayoqqa boshlasam mehmon yurmaydi, teskari tomonga yo'l oladi: tez-tez to'xtab hammaga, xususan, atlas ko'ylak kiygan xotinlarga orqadan zehn soladi, aftidan, dumli odam qidiradi. Mehmon bilan gaplashish emas, uning aftiga qaragim kelmas edi. Kayfiyatimni bilintirib qo'ymaslik uchun noiloj so'z qotdim:

– Janoblari ota kasbini ushlabdilar-da? – dedim.

– Yo'q, mutlaqo, – dedi mehmon. – Men jurnalistman!

– Antropologiyaga qiziqmasangiz, sizga dumli odamning nima keragi bor?

Mening gazetanga kerak! – dedi mehmon. – Hech bo'lmamiz, dunyo dunli odamning suratini olib borsam deyman. Juda shu shuv bo'lar edi... Yordam va'da qilolmaymizmi?

Men o'ylab ko'rmoqchi bo'ldim. Mehmon juda quvonib keldi. O'zqatdan keyin mehmon dam olgani yotog'iga kirdi. Men butun zahrinni jiyanimga to'kkani idoraga bordim. Jisimim vaqonim eshitib, kuldi, meni jahldan tushirdi. „Yuragimni keng qiling, tog'a, yo'lovchi har bir hurgan itning ketidan quva bersa, manzilga qachon yetadi, degan gap bor, shuning vazifangiz mehmonni istagan odami bilan gaplashtirish, istagan yeriga olib borish. Bundan tashqari, bu odam sizga omonat, omonatga xiyonat qilmasdan, qo'linga sog'-salomat topshirishingiz kerak“, – dedi. Jahlimdan tushdim.

Kechqurun mehmonni konsertga olib bordim. Mehmon zalga kirishi bilan yana o'sha muddaoda odamlarga har tomondan nazar solib boshladi, beqasam to'n kiygan bir mo'ysafidning ke-tinga tushdi. Xayriyat, chiroq o'cha qoldi-yu, borib joyimizga o'tirdik.

Mehmon konsertga qiziqmadi, mudrab o'tirdi, alomat bir o'g'ini bo'layotganda hatto xurrak tortib yubordi. Shuning uchun konsertning ikkinchi bo'limiga qolmadik, ertaga uchrashadigan bo'lib, mehmonxonada oldida xayrlashdik.

Erta-ertaga kelishim bilanoq mehmon „Kechagi gapimiz nima bo'lib, yordam berasizmi?“ deb so'radi. Men bu haqda hech bir gapimga kelmaganimni aytdim. Shundoq bo'lsa ham mehmon yordam berishimga amin ekanligini bildirib, oldindan tashakkur so'zlarida yelkama qoqib qo'ydi va teatr atrofida xonadon-tashakkur bironasini ko'rishga orzumand ekanini bildirdi. Men uning muddasini fahmladim-u, o'sha tomonlarga olib bordim va unga ko'chadagi ro'para kelgan hovliga boshladim. Mehmon apparatini bo'ynidan oldi va hayajon ichida ostonadan hatladi. Kiygan ehlugimiz hozir uchastka deb ataladigan oddiy, lekin mo'rt, gullor, nihoyatda didli, havasli odamlarning hovlisi ekan. O'tra yoshlardagi bir xotin sariq luchchak shaftoli terayotgan ekan, buni ko'rib shotidan tushdi, so'rashdi, yelib-yugurib shunga joy qildi, dasturxon yozdi. Bir necha xil shaftoli keltirib

– Sening hukumating butun mamlakat ustiga temir parda tortgan! – dedi.

Bunga gap uqtirish, qorong'i uyga kesak otgandek gap edi. Shuning uchun yon bergan bo'lib, yolg'ondan o'ylab qoldim-da, chuqur xo'rsinib:

– Shuni bilar ekansiz, nima qilasiz meni qiynab? – dedim.

Mehmon chehrasi ochilib yana yolvord:

– Men sizga bitta dumli odamni qafasga solib bering, olib ketaman deya yotganim yo'q. Uzoqdan qorasini ko'rsatsangiz bas, mening apparatim ikki chaqirimdan oladi!

U desam u dedi, bu desam bu dedi – hech bo'lmadi, nihoyat „Seni dumli odamlarga yo'latish qo'limdan kelmaydi, xatari, xohlasang, apparatingni ber, biladigan, udda qiladigan ishonchli kishiga aytib, biron ta dumli odamning suratini oldirib beraman“ deyishdan boshqa chora qolmadi. Mehmon xursand bo'lib, apparatini qo'limga tutqazdi. O'zi lanj bo'lgani uchun tushgacha yotib dam olmoqchi ekanini aytdi. Men tushdan keyin keladigan bo'lib qaytdim.

Tushdan keyin kelsam, mehmon hanuz lanj yotgan ekan, lekin apparatini tegishli odamga topshirganimni, u kishi butun tasmani dumli odamga to'ldirib berishni va'da qilganini eshitib, o'rnidan turib ketdi.

– Lekin sharti bor, – dedim, – omonatingizni faqat ketadigan vaqtinizda, samolyotga chiqayotganingizda beradi.

– Ertaga, ertagayoq jo'nayman! – dedi mehmon.

Kelishuvga muvofiq shaharning diqqatga sazovor joylarini ko'rgani chiqdik. Kun qaytguncha yurib, ko'p tarixiy yodgorliklarni ko'rdik, to'g'on – ko'lga bordik, shahrimizning ko'rkli bo'lgan yangi ko'chalari, maydonlari, xiyobonlarni keزدik, muzeylarga kirdik. Mehmonning biron narsaga qiziqqanini, biron joyda to'xtab, biron narsaga qaraganini ko'rmadim. Hamma narsaga o'shshayib qarar, qayoqqa va nima uchun ketayotganini, nima qilib yurganini o'zi ham bilmas, aftidan, kunni kech qilishdan bo'lak muddaosi yo'q edi.

Madaniyat va istirohat bog'iga kirdik. Mehmon hech bo'lmasa shu bog'ga, xususan, gul-u gulzorga qiziqar, deb o'yladi.

dan, chunki shahrimiz bu bog'ga juda bino qo'ygan. Yo'q, mehmon mehmon qayrilib ham qaramadi, uning diqqatini jalb qilgan birdan-bir narsa bog'ning bir chekkasidan oqayotgan asalar bo'ldi. Buning nimasiga qiziqdi ekan, deb qaragam, loy qo'y qirg'oqdan toshgudek bo'lib, shox-xashak va yana allani-um bulbul oqib kelayotibdi. Birov sug'orish maqsadida to'g'on asalar, suv to'g'onni urib ketgan bo'lsa kerak. Mehmon iflos bo'lgan suvni sichqonni ko'rib qolgan mushukdek butun vujudi bilan qarar, chamamda, fotoapparatini yonida bo'lmaganidan afzalroq edi; bog'dan chiqib mehmonxonaga tomon ketayotganida eakti-tuski yig'ib yurgan eshak aravani ko'rganida ham suvni shu holga tushdi.

Mehmonxona ko'chasiga qayrilganimizda mehmonning pastasiga qo'l keladigan yana bir hodisa ro'y berdi: shu ko'chadan g'izillab chiqqan „Moskvich“ kattakon bir sariq itni ko'rdim. It vangi-uch yumaladi, turishga intilib tushib, yotib tipirchiladi. Mehmon goh boshini ko'tarishga intilib, goh oyoqlarini silkilab jon berayotgan itga yaqin borib, ketayotgan cho'kka tushdi va apparat izlab yonini paypasladi.

Mehmon ertasiga jo'naydigan bo'ldi. Dumli odamlar suvni olgan fotoapparatni qora qog'ozga o'rab aeroportga olib chiqib va qo'ynimdan bir chekkasini chiqarib ko'rsatdim. Mehmonning ko'zlari yonib ketdi. Xilvatga bordik. Mehmon apparatni olib katak sumkasiga joyladi-yu, cho'ntagidan bir asalar pul chiqardi.

Shaharning haqiqatini o'zim bilib beraman, – dedi, – u kishi biron narsa pulga gaplashgansiz?

Pul to'g'risida hozir gaplashmaymiz, – dedim, – avval apparatni chiqarib ko'ring, ana undan keyin o'zingiz narx birligi pul chiqarsiz.

Mehmon yana minnatdorchilik bildirdi. Samolyotga chiqib, madaniyat Tojikistonga qarab yo'l oldi. Kim biladi, mehmon yotgan borganicha sabri chidarmikin, Tojikistondayoq tasmani chiqarib, chiqarsa, dumli odamlar o'mida o'zini ko'radi; men apparatni maktab to'gariga qatnab, foto ishida mashqini rosa qilgan kichik o'g'limga berib, „Mehmon ikkovimiz shahar ayla-

namiz, sen ketimizdan yuring, qayerda chap oyog'imni ko'tur sam, mehmonning yakka o'zini suratga olaverasan", degan edim. Bir qancha joyda, jumladan, mehmon anhor bo'yida, eski-tushki yig'ib yurgan eshak arava yonida va jon berayotgan itning ustida turganida chap oyog'imni ko'targan edim. O'g'limning o'zida ham hushyor bola, g'alati-g'alati paytlarni topgan bo'lsa kerak.

Men bu narsani jiyanimga aytmadim, aytsam ham urishmasa kerak, chunki mehmonga ozor berganim yo'q, nihoyati yuziga oyna tutdim.

MIRZO

Mezbon uzoq yo'ldan kelgan mehmonni ochiq chehra bilan qarshi olmasa, bir piyola choyini darig' tutsa, biron harakati yoki so'zdagi ohangi bilan „Nega kelding, yo'qlab turgan edimmi?“ degan ma'noni bildirsa, mehmonning qay holatda qolishini tasavvur qila olasizmi? Agar mehmon mezbon oilasida biron janjal bo'layotgani ustidan chiqsa, bundan ham yomon, o'ng'aylasiz holatda qoladi. Mezbon uning uchun jonini fido qilsa ham, o'sha janjalning natijasi bo'ladigan bir necha daqiqalik jimlik yoki asabiy yuzda aks etgan soxta tabassum hammasini yuvib ketadi.

Boqi mirzo bir necha yildan beri ko'rishmagan qarindoshinikiga uzoq yo'ldan mehmonga kelib janjal ustidan chiqdi. Kechki payt edi. U bukchayib, mirzolik kasbining serdaromad kunlaridan xotira qolgan kumush naqshli hassasini do'qillatib eshikdan kirganida mezbonlar (aka-uka) yengil kiyimda baland ayvonning bahavo yeriga qo'yilgan stolning ikki yog'ida xomush o'tirishar edi. Stolning ustida donalari sochilgan shaxmat taxtasi, bir chetda patefon¹. Mirzo ariq bo'yiga kelganda ham uni hech kim ko'rmadi. Ayvonning bir chetida tebranma kursida o'tirgan yoshgina juvon irg'ib o'midan turdi-da, patefonning oldiga kelib uning membranasini ko'rdi.

– Zardangizni patefonga qilasizmi, qarang, membranasini yordingiz! – dedi va patefonni ko'tarayotib mirzoga ko'zi tushdi.

¹Patefon – plastinkaga yozilgan ovozni qayta eshittirish uchun xizmat qiladigan apparat.

Asadomalaykum, – dedi mirzo.

Mechbonlar dilsiyohlik kayfiyatini yashirishga urinishdi, ammo yuzi mahalligacha bu bir necha martaba yuzaga chiqdi va taplat, mehmonning ko'ngliga bo'lak gaplar kelmasin uchun, ulari orada o'tgan gapni aytishga majbur bo'lishdi. Keyindan uni ham bo'ldiki, bu Boqi mirzoning bu yerga kelishdan kuzatgan mudhosiga daxldor janjal ekan.

Boqi mirzo shu nom bilan o'z shahrida ma'lum kishi edi. U bittaday zamonasida shirkatlarda, fermalarda mirzolik qilib, o'z xizmatini manzur qilgan edi. Inqilobga yaqin bir hissador debkarga o'z sarmoya bilan bo'lsa ham sherik bo'ldi va bir-ikki yil qutqubhlikni ustiga olib, mustaqil bir ish boshlashga niyat qilganida inqilob niyatiga yetkazmadi, shuning uchun inqilobdan keyingi va o'zini chetga tortib, qolgan uch-to'rt kunlik umrini qanday qilib ham bo'lsa o'tkazish ko'yiga tushdi: har kim borgan turlar artzalar, duoyi salomlar yozib berishni kasb qilib oldi. Ummat uch to'rt kunlik umrda bir sababi tirikchilik deb boshlagan bo'lsa ucha bo'ylik va da qila boshladi. Yangi hukumatga bo'ldiki ko'p bo'lgan xaloyiq uning uyidan uzilmas, u bir kunlik daromadini o'n kun yer edi. Nomi o'chib ketgan Boqi mirzo ko'p vaqt o'tmay „Inobatlik mirzo“ nomi bilan bosh ko'tardi. Inobatlik mirzo desa shaharning to'rt dahasi bilardi, chunki u yergan artzalarining ko'pchiligi „mahkamalar qoshida inobatga o'tar“, shuning uchun hali bu mahkamalarning siriga tushunib qolmagan bir muhsido'z hamma sirni ariza yozish tartibida guvoh qilib, unga „Inobatlik mirzo“ deb nom qo'ygan edi.

Vaqti kelib bu odamga nima uchun „inobatlik“ sifati berilganini kishilarning esidan chiqib ketdi. Mirzo arizalar va o'qishga ketgan farzandlarga duoyi salomlar yozish bilan kun o'tkaza berdi. Ammo zamon o'tgan sayin uning xizmatiga muhtoj kishilar va shu bilan birga daromad ham kamaya berdi. Oqibat shu darajaga yetdiki, mirzo shahar pochtaxonalarning biriga mutavvif qatnashga va har kimning qo'lga qarab, manzilni yozib berish va blanka to'ldirishga o'z xizmatini taqdim qilishga majbur bo'ldi. Biroq bu kasbdan putur ketdi: mirzo ilgari bir kunlik daromadini o'n kun yesa, endi o'n kunlik daromadi bir kunga

ham yetmas edi. Endilikda hech oila yo'qki, unda bir yoki bir necha savodli odam bo'lmasin. Mana shuning uchun mirzo kunlarning birida kampiri bilan maslahat qilib, kun o'tadigan-roq boshqa shaharga ko'chish rejasini tuzdi va bu yerga shu reja yuzasidan shahardagi sharoitni o'rganish uchun kelgan edi.

Ertasi hordiq kuni edi. Ertalab choydan so'ng mehmonning oldida munozara yana yangilandi. Bulardan biri Samarqand ta'lim-tarbiya akademiyasidagi bir ilmiy xodimning tez savod chiqarish to'g'risidagi tajribasini quvvatlar, ikkinchisi Toshkentdagi ta'lim-tarbiya ilmiy tekshirish institutining usuli to'g'risida so'zlab, unga so'z bermas edi. Tortishish uzoq davom etdi.

– Bola, albatta, bundan mustasno, – der edi biri, – lekin katta odamni o'n besh kunda savodli qilaman...

– Sen o'n besh kunda savodini chiqarsang, men o'n kunda chiqaraman.

– Xo'p, ikki odam top, ko'ramiz!

– Sen top!

Savodsiz odam topish mojarosi avvalgi mojarodan ham ortib tushdi. Inobatlik mirzoning zardasi qaynab ketdi:

– Xayr, mana men topay, qo'yinglar, – dedi Mirzo. Kech-qurun samovarga chiqdi, ikkita choy ichdi. Samovarchi uchinchil choyrak choyini keltirib qo'ygani, mirzo sekin undan „Savodlimisan?“ deb so'ragan edi, samovarchi zaharxanda qilib „Sizni uch yil o'qitishga qudratim yetadi“, dedi.

Bundan bir yil burun shu choyxonaning devoriy gazetasi-da „So'nggi savodsiz“ sarlavhasi bilan bir maqola bosilgan va bunda shu mahalladagi so'nggi bir savodsizni chandilgan, kaka qilingan; shundan beri „Savodingiz bormi?“ degan so'roq bu mahallada „Aqlingiz rasomi?“ deganday haqorat bo'lib tushadigan bo'lib qolgan edi. Mirzo samovarchining g'ashi kelganiga tushunolmay qaytib ketdi. Mirzo savodsiz odam qidirib uch-to'rt kun ichidayoq bu shahardagi sharoitni bila qoldi: „Chakki kelgan ekanman, bekor chiqimdor bo'ldim“, dedi. Uni-nig mo'ljali kellar hordiq ertasi qaytish edi.

U hordiq oqshomi hammomga tushdi-yu, xodimgarlardan biriga haligi so'rog'ini berdi. Xodimgar hammomda berilgan

bu savolga ajablandi-yu, jo'rttagi „G'irroman“, dedi. Mirzo sevinib uning bironta o'ziga o'xshagan ulfati bilan ertaga borib bir piyola choy ichib qaytishini iltimos qildi, manzilini berdi.

Ertasi kuniga mezbonlar bir talay mehmon chaqirishgan edi. Ikki xodimgar mehmondorchilik ustidan chiqdi. Mezbonlardan biri mehmonlarga voqeani bayon qildi. Voqeadan xabardor bo'lgan xodimgarlar tipirchilab qolishdi. Mehmonlardan biri yosh bolalarni to'plab she'r o'qib berayotgan bir juvonga ta'na qildi:

– Musobaqada ko'z bo'yash bilan yutgan ekansiz-da, To'tixon!

Juvon yugurib keldi.

– Nega? Nima qipti?

– Mana, ikki savodsiz... Mahallamda sakkiz yashardan qirq besh yashargacha hammasi savodli, degan edingiz-ku!

Juvon xodimgarlarga qaradi va so'radi:

– Shu mahallalikmisizlar, yo boshqa mahalladan keldinglarmi?

– Yo'q, shu mahallalikmiz.

– Savodsizmisizlar?

– G'irt omimiz, opa.

Juvon qizardi.

Juvonning eri ikki xodimgarning o'rtasida o'tirar edi. U xodimgarning savodsiz ekaniga ishonmadi-da, sinab ko'rmoqchi bo'ldi, bir taxta qog'oz olib, qizil qalam bilan yirik-yirik qilib yozdi:

„Qosimjon, hammomga tushganimda butun kiyimlarimni o'g'irlagan shu ikkovi“.

U xatni yozib bo'lib, endi Qosimjonga uzatmoqchi bo'lganida, ikkala xodimgar baravar uning qo'lga yopishdi.

– Nima deyayotibsiz?! – dedi biri ko'zi olayib.

– Og'zingizga qarab gapiring! – dedi ikkinchisi, undan ham battar darg'azab bo'lib, – siz aytgan odam biz emas...

Bu orada nima sir o'tganidan bexabar bo'lgan mehmonlar hayron edi. Juvonning eri xatni baland ovoz bilan hammaga o'qib bergandan keyin qiyqiriq kulgi bo'lib ketdi.

Inobatlik mirzo gangib qoldi.

– Olib kelgan odamlaringiz savodli chiqib qoldi-ku, – dedi mezbondardan biri mirzoning yelkasiga shappalab.

Mirzoning ko'zi olayib, xodimgarlarga qaradi.

– Nega odamni laqillatasizlar!.. – dedi va etagini qoqib o'rmdan turib ketdi.

Inobatli mirzo saharda poyezdga chiqdi.

1935

ANOR

(O'tmishdan)

Uylar to'la non, och-nahorim, bolam,

Ariqlar to'la suv, tashmayi zorim, bolam.

Turobjon eshikdan hovliqib kirar ekan, qalami yaktagining yangi zulfing ilinib tirsakkacha yirtildi. Uning shashti qaytdi. Jo'xori tuyayotgan xotini uning qo'lidagi tugunchani ko'rib, kelisopni kelinining ustiga qo'ya chopdi. Keli lapanglab ag'anadi, chala tuyulgan jo'xori yerga to'kildi.

Turobjon, tugunchani orqasiga bekitib, tegishdi:

– Akajon, degin!

– Akajon! Jo-on aka!..

– Nima berasan?

– Umrinning yarmini beraman!..

Turobjon tugunchani berdi. Xotini shu yerning o'zida, eshik oldida o'tirib tugunchani ochdi-da, birdan bo'shashib ketdi va sekin boshini ko'tarib eriga qaradi. O'z qilmishiga gerdayib turgan Turobjon uning ko'zini jiqqa yosh ko'rib:

– Nima ekanini bildingmi? – dedi. – Asalarining uyasi! Turgan-bitgani asal! Mana, mana, siqsang asal oqadi. Bunisi oq mo'm, harom emas – shimisa ham bo'ladi, chaynasa ham bo'ladi.

Xotin yengini tishlab bir nuqtaga qaraganicha qoldi.

– Yo, qudratingdan, ishonmaydi-ya! – dedi Turobjon keltirgan matoyini titkilab, – mana, chaynab ko'r! Ko'rgin, bo'l-masa, innaykeyin degin...

Turobjon qizardi. U bir zamon betob o'rtog'ini yo'qlab ellagan tarvuzini, bemaza chiqqan bo'lsa kerak, sigirning oxurida ko'rib shunday xijolat bo'lgan edi.

Hovli yuzida aylanib yurgan oqsoq mushuk to'kilgan jo'xorini iskab ko'rди, ma'qul bo'lmadi, shekilli, Turobjoniga qarab shikoyatomuz "mau" dedi.

– Tur, jo'xoringga qara! Uni ko'r, mushuk tegdi.

Xotin turayotib baralla yig'lab yubordi.

– Bu yeryutkur qanday balo ekan!.. Odamlarday gultuga, tuzga, kesakka boshqorong'i bo'lsam-chi!

Turobjon to'ppisini boshidan oldi va qoqmoqchi bo'lganida ko'zi yirtiq yengiga tushdi, yuragi achidi: endi uch-to'rt suv yulgan yangigina yaklak edi!

– Axir, boshqorong'i bo'l, evida bo'l-da! – dedi to'ppisini qoqmasdan boshiga kiyib, – anor, anor... Bir qadoq! anor falon pul bo'lsa! Saharmardondan suv tashib, o'tin yorib, o't yoqib bir oyda oladiganim o'n sakkiz tanga pul. Akam bo'lmasa, ukam bo'lmasa...

Er-xotin tek qolishdi. Xotin jo'xorini tuyib bo'ldi, uni keli-dan tog'orachaga solayotib do'ng'illadi:

– Havasga anor yeydi, deysiz, shekilli...

– Bilaman... Axir, nima qilay? Xo'jayinimni o'ldirib pulini olaymi, o'zimni garov qo'yaymi? G'alatimisan o'zing?

Xotin ovqatga unnadi, erining "Boshqorong'i bo'l, evida bo'l-da" degani unga juda alam qildi, xo'rliki keldi, o'pkasi to'ldi.

Ovqat pishdi. Qozonning zangi chiqib qoraygan go'jaga qatiq ham rang kirgizolmadi. Turobjon ikki kosa ichdi, xotin esa hanuz bir kosani yarimlatolmas edi. Uning imillashini ko'rib Turobjonning ko'ziga negadir oqsoq mushuk ko'rindi. Mushuk yiritilgan yengini esiga tushirdi, avzoyi buzildi. Uning avzoyidan "Essiz jo'xori, qatiq, o'tin" degan ma'noni anglab, xotin, ko'ngli tortmasligiga qaramasdan, kosani bo'shatdi, ammo darhol tom orqasiga o'tib, ko'zlari qizargan, chakka tomirlari chiqqan holda qaytdi.

¹Qadoq – qadimgi og'irlik o'lchov birligi, 409,512 g ga teng.